

ПРЕС-РЕЛІЗ

Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України до Дня пам'яті жертв голодоморів

28 листопада 2020 року в Україні відзначається День пам'яті жертв голодоморів. З метою гідного вшанування пам'яті жертв вчиненого комуністичним тоталітарним режимом геноциду Українського народу – Голодомору 1932–1933 років, голодів 1921–1923, 1946–1947 років в Україні Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України інформує про результати наукових досліджень демографічних втрат України.

Загальні демографічні втрати складаються з **втрат через надсмертність і втрат ненародженими**.

Втрати через надсмертність – це різниця між загальним числом смертей під час голоду і їх очікуваною кількістю, яка могла бути за умови відсутності голоду. Тобто, втрати через надсмертність враховують не усю кількість померлих, а її надлишок унаслідок голоду.

Втрати ненародженими (дефіцит народжень) – це різниця між очікуваною кількістю (за відсутності голоду) і реальними числами народжених.

1. Голодомор 1932–1933 рр.

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України у співпраці з американськими дослідниками протягом тривалого часу проводить системні дослідження по відновленню повної і достовірної картини демографічної динаміки України у 1920–1930-х роках. Для розрахунку втрат було використано метод демографічної реконструкції: відновлення демографічної динаміки України на основі узгодження чисельності населення та основних демографічних параметрів за період між переписами 1926 і 1939 років. Це було проведено на основі збору, ретельного аналізу та корекції архівної демографічної статистики за кожен рік міжпереписного періоду. Результати цієї роботи дали змогу вперше за новою методологією здійснити науково обґрунтовану оцінку людських втрат в Україні внаслідок Голодомору 1932–1933 рр., що базується на детальних статистичних даних та сучасних методах демостатистичного аналізу.

Отримані оцінки втрат були опубліковані у вітчизняних та зарубіжних наукових журналах, лягли в основу Постанови апеляційного суду м. Києва від 13.01.2010 р. у кримінальній справі за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 роках.

Основні результати.

Оцінка демографічних втрат виконано у межах адміністративно-територіального поділу України та СРСР, який існував на той час.

Проведений демографічний аналіз показав, що Україна зазнала значних людських втрат внаслідок голоду протягом трьох років, 1932–1934.

Втрати через надсмертність, тобто через перевищення смертності її природного рівня, в Україні внаслідок голоду у 1932–1934 рр. становлять 3,9 млн осіб (табл. 1).

Таблиця 1 – Втрати через надсмертність в Україні внаслідок голоду в 1932–1934 рр., тис. осіб

	1932	1933	1934	1932–1934
Все населення	250,0	3 529,2	163,3	3 942,5
Міське населення	48,8	193,9	50,6	293,4
Сільське населення	201,2	3 335,3	112,7	3 649,1

Із загальної кількості втрат 93% припадає на сільських жителів. Із 3,9 млн осіб, померлих внаслідок голоду, 1,7 млн (43,5 %) – діти віком 0–14 років. Внаслідок Голодомору передчасно померла кожна сьома дитина, а на селі – кожна шоста.

У підсумку за 1932–1934 рр. від голоду померло 13% від загальної чисельності населення України. У містах втрати становлять майже 0,3 млн (або 4%) населення, у сільській місцевості – 3,6 млн (або 16%), тобто серед селян кожен шостий був приречений на смерть від голоду.

Характерною особливістю є надзвичайно висока концентрація втрат населення у часі: 90% втрат прийшлося на 1933 рік. Відносні втрати через надсмертність внаслідок голоду у 1933 році становили 119 осіб для усього населення та 149 осіб для сільського населення у розрахунку на кожну 1000 осіб. Природний рівень смертності у роки, що передували Голодомору, становив 18–20 осіб на 1000 населення.

Найбільш смертоносним був період з березня по серпень 1933 року (рис. 1). На ці шість місяців припадає 88% від усіх втрат через надсмертність у 1932–1934 рр.

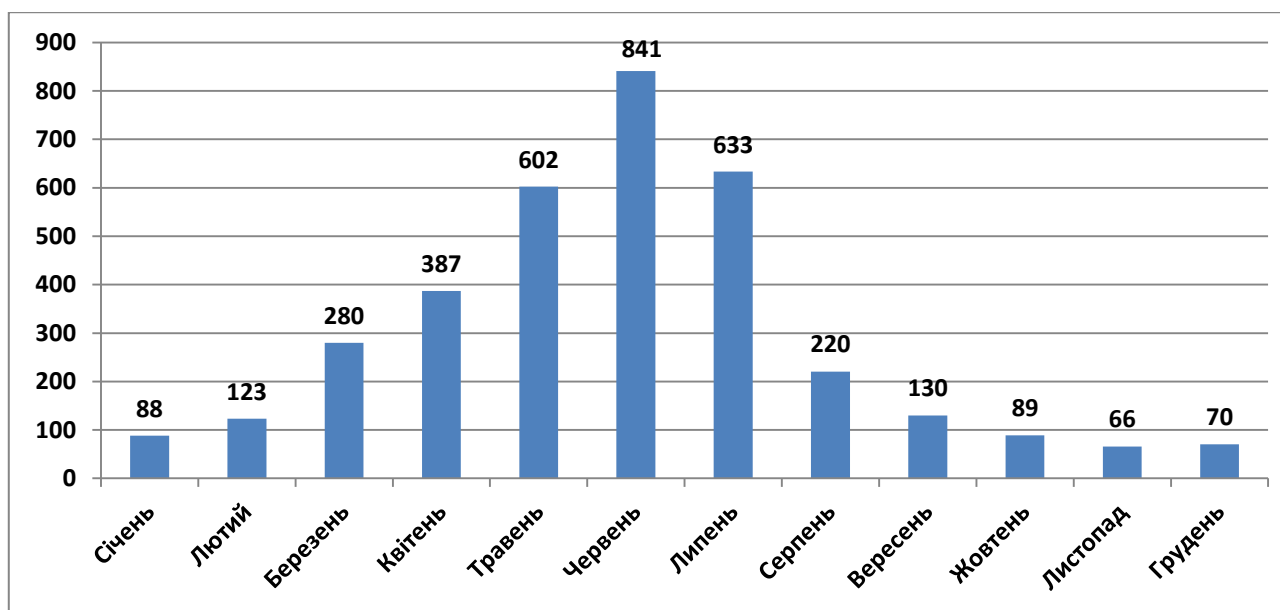

Рисунок 1. Помісячний розподіл втрат через надсмертність внаслідок голоду в Україні у 1933 році, тис. осіб

Втрати через надсмертність у червні 1933 р. (місяць максимальної смертності) збільшилися у 10 разів порівняно з січнем 1933 року. У червні 1933 р. від голоду помирало в середньому 28 тис. осіб за добу.

У 1932–1937 роках Україна складалася з восьми регіонів: Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Київська, Одеська, Харківська, Чернігівська області та Молдавська АРСР. Результати дослідження виявили, що найбільших втрат зазнали Київська та Харківська області (у межах тогочасного поділу), у яких втрати через надсмертність в 1932–1934 рр. сягають 19–20% загальної чисельності населення. Далі за рівнем втрат йдуть Вінницька, Дніпропетровська, Одеська області та Молдавська АРСР (від 10 до 13%). Найнижчі втрати були у Чернігівській та Донецькій областях – 5–9% (табл. 2).

Таблиця 2 – Втрати через надсмертність внаслідок голоду в 1932–1934 рр. у регіонах України

	Абсолютне число, тис. осіб			% чисельності Все населення
	Все населення	Міське населення	Сільське населення	
Україна	3 942,5	293,4	3 649,1	13,3
Вінницька	545,5	19,7	525,7	12,6
Київська	1 110,8	65,8	1 045,1	20,0
Чернігівська	254,2	17,4	236,8	9,1
Харківська	1 037,6	56,9	980,7	19,1
Донецька	230,8	58,9	171,9	5,4
Дніпропетровська	368,4	35,4	333,0	10,2
Одеська	326,9	36,6	290,3	10,8
Молдавська АРСР	68,3	2,7	65,7	12,0

Примітка. Регіони України в межах адміністративного поділу станом на 1932–1937 рр.

Про справжній вимір наслідків голодного лихоліття свідчить той вражаючий факт, що очікувана тривалість життя при народженні у 1933 р. впала до небачено низького рівня. Якщо у 1928 році, у якому зафіксовані найвищі показники для періоду 1920-х років, середня очікувана тривалість життя чоловіків становила 44,4 роки, то в 1933 р. вона скоротилась до 5,0 років. Середня очікувана тривалість життя жінок скоротилась з 48,5 років у 1928 р. до 8,0 років у 1933 р. (рис. 2).

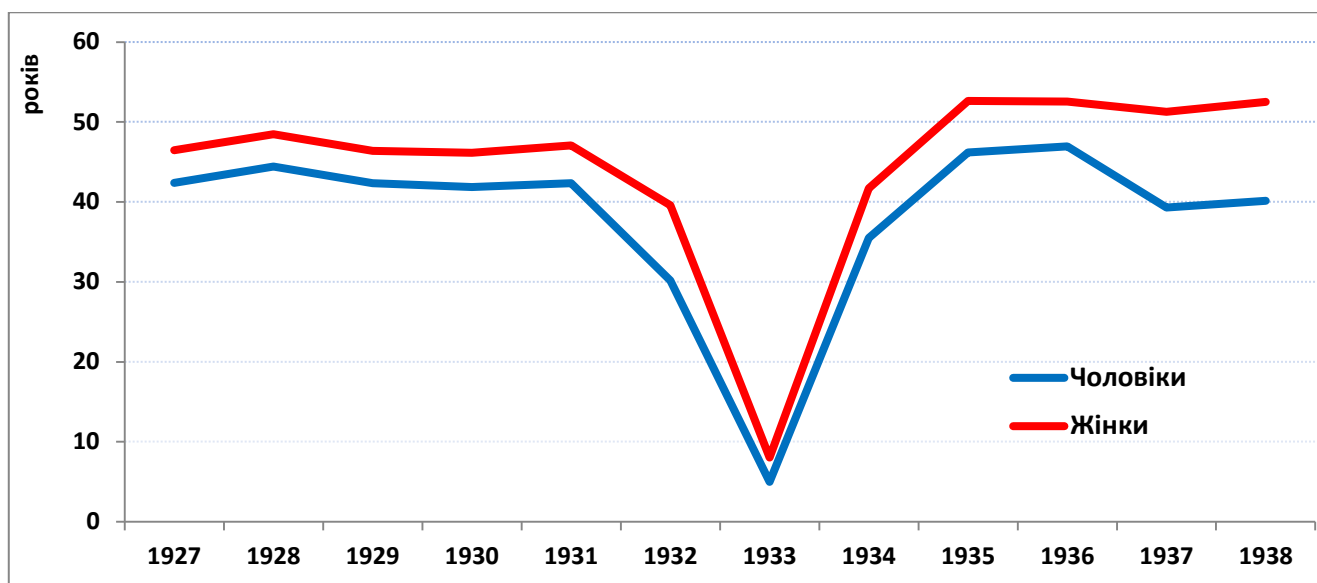

Рисунок 2 – Очікувана тривалість життя при народженні в Україні в 1927–1938 рр., років

Не оминув голод і інші республіки Радянського Союзу. Втрати через надсмертність в результаті голоду 1932–1934 рр. в СРСР становили 8,7 млн осіб (табл. 3).

Таблиця 3 – Втрати через надсмертність у республіках колишнього СРСР внаслідок голоду в 1932–1934 рр., тис. осіб

СРСР	Україна	Білорусія	Казахстан	Росія	Закавказзя	Середня Азія
8731,9	3942,5	67,6	1258,2	3265,1	40,1	158,4

Серед республік СРСР Україна посідає перше місце за абсолютними обсягами втрат через надсмертність, а Казахстан має найвищі показники втрат відносно чисельності населення протягом усього періоду голоду. Найбільш смертоносним у СРСР, як і в Україні, був 1933 рік, на який припадає 81% втрат (7 091 тис. осіб) (рис. 3).

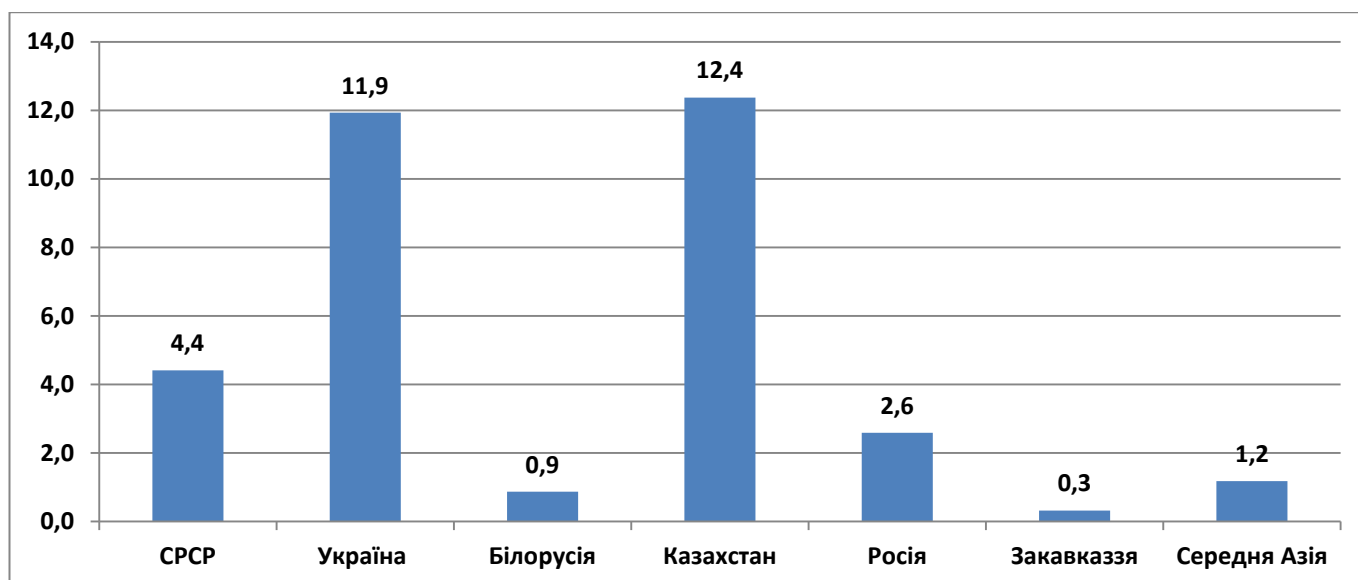

Рисунок 3. Втрати через надсмертність внаслідок голоду у 1933 році, % до чисельності населення

Відносні втрати через надсмертність у 1933 році найбільшими були у Казахстані та Україні – 12,4% та 11,9% до загальної чисельності населення. Значно меншими були втрати Росії (2,6%), ще меншими у республіках Середньої Азії (1,2%), Білорусі (0,9%) та республіках Закавказзя (0,3%).

Щодо втрат ненародженими, то у 1932–1934 рр. Україна через Голодомор недорахувалась 600 тис. немовлят.

2. Голод 1921–1923 рр.

Для розрахунку втрат від голоду 1921–1923 рр. Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України було проведено комплекс робіт з реконструкції демографічної динаміки за період між переписами 1897 та 1926 років. Результати цих досліджень стали підґрунтям для оцінки втрат внаслідок голоду.

Основні результати.

Оцінку демографічних втрат виконано у межах адміністративно-територіального поділу України, який існував на той час. Проведений аналіз показав, що внаслідок голоду 1921–1923 рр. Україна також зазнала значних демографічних втрат. Зокрема, втрати через надсмертність становлять 0,9 млн осіб (табл. 4).

Таблиця 4 – Втрати через надсмертність в Україні внаслідок голоду в 1921–1923 рр., тис. осіб

	1921	1922	1923	1921–1923
Все населення	294,7	509,3	131,8	935,8
Міське населення	39,4	48,6	26,2	114,1
Сільське населення	255,3	460,7	105,7	821,7

Із загальної кількості втрат 88% припадає на сільських жителів. Із 935,8 тис. осіб, померлих внаслідок голоду, 40 % становили діти віком 0–14 років. У містах втрати становлять 114,1 тис. осіб, у сільській місцевості – 821,7 тис. (12 та 88 % відповідно). У відносному вимірі втрати у містах були виявились доволі високими (9,6 на 1000 населення), однак у сільській місцевості – ще на чверть вищими (12,0 на 1000 населення).

Розподіл втрат за роками засвідчив хвилеподібність перебігу голоду: наростання голоду (1921 р.), піковий період (1922) та згасання (1923). По роках втрати розподілилися таким чином: 31,5, 54,4 та 14,1 % відповідно.

Втрати у період 1921–1923 років є результатом кумулятивного впливу двох чинників: епідемії (433,4 тис. осіб або 46,3 %) та голоду як такого (502,5 тис. осіб або 53,7 %). Проте ці чинники є взаємопов'язаними, тому і формують разом загальну кількість втрат.

У підсумку за 1921–1923 рр. внаслідок голоду померло біля 4 % від загальної чисельності населення України на початок голоду.

Втрати ненародженими (дефіцит народжень) внаслідок голоду 1921–1923 рр. в Україні становили 1029 тис.

Порівняння втрат через надсмертність від голоду 1921–1923 рр. та Голодомору наведено на рис. 4.

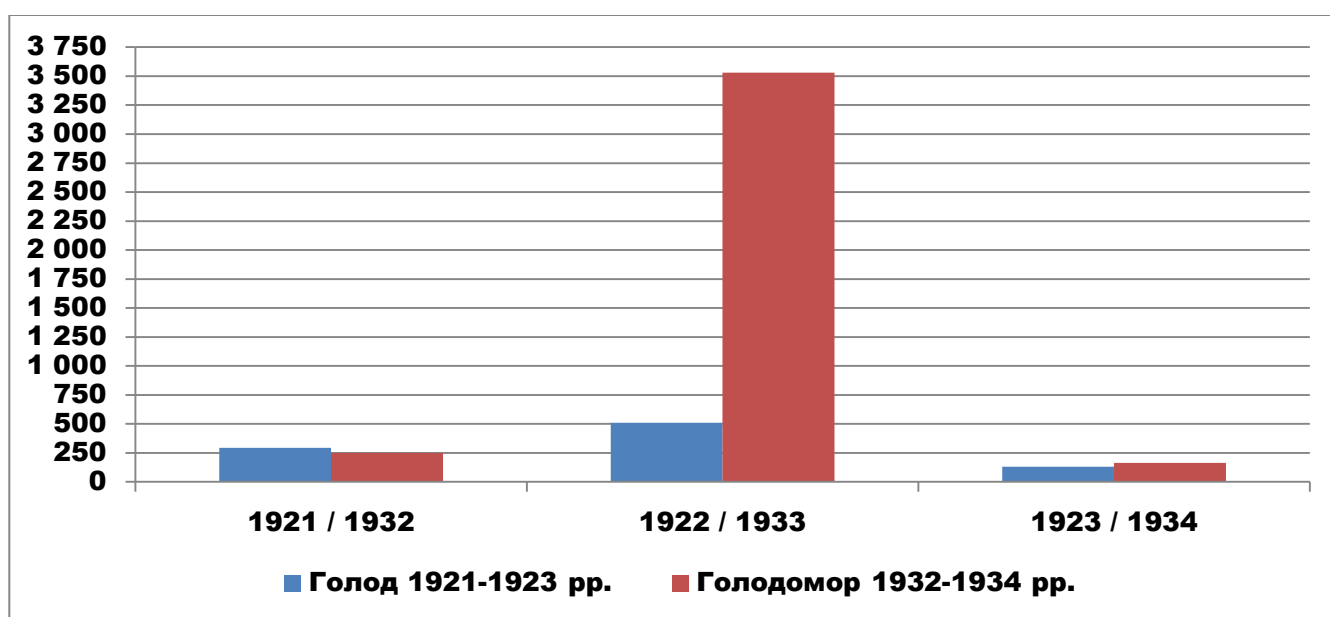

Рисунок 4. Втрати через надсмертність внаслідок голоду 1921–1923 рр. та Голодомору, тис. осіб

Порівняльний аналіз голоду 1921–1923 рр. та Голодомору дає змогу зробити такі висновки.

(1) Голод 1921–1923 років стався після семи років війни та революційних подій, тоді як Голодомор стався в мирний час.

(2) Інтенсивність голоду в 1921–1923 рр. посилювалась посухою, яка вразила хліборобський південь України.

(3) В обох випадках найбільше постраждало сільське населення.

(4) Голод 1921–1923 р. мав потужний компонент інфекційних хвороб (що спричинило майже половину надмірної кількості смертей), тоді як під час Голодомору рівень інфекційних захворювань був набагато нижчим, хоча деякі спалахи були спричинені самим голодом.

(5) Обидва голодомори мали свої чіткі пікові роки: 1922 р. і 1933 р.

(6) Втрати через надсмертність набагато більші внаслідок Голодомору, ніж внаслідок голоду 1921–1923 років.

(7) Після голоду 1921–1923 років Україна почала відновлювати свій демографічний потенціал, але Голодомор 1932–1933 років був руйнівним як для свідомості людей, так і подальшого демографічного розвитку України.

3. Голод 1946–1947 рр.

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України здійснив низку досліджень з оцінки демографічних втрат внаслідок голоду 1946–1947 рр., проте робота продовжується.

Основні результати (попередні).

Проведений демографічний аналіз засвідчив, що відразу після закінчення Другої світової війни Україна зазнала ще значних втрат внаслідок голоду 1946–1947 рр.

Втрати через надсмертність становили 0,7 млн осіб, причому 21 % це діти у віці 0–14 років.

Втрати ненародженими (дефіцит народжень) внаслідок голоду 1946–1947 рр. в Україні становили 0,2 млн.

Втрати через Голодомор 1932–1933 років, голоди 1921–1922 та 1946–1947 років мали непоправні наслідки для України. Як би цих подій не було в історії України, то чисельність населення країни була б зараз на 9 млн осіб більша.